

Forskning viser at...

Disse tre ordene brukes for alt de er verdt blant beslutningstakere som ønsker å påvirke oss. – De har ofte lite med virkeligheten å gjøre, sier forsker Jørgen G. Bramness

TEKST

Per Olav Solberg

PUBLISERT 5. oktober 2015

– I boken din skyter du både på journalister og forskere. Hvem har hovedansvaret for at mye forskningsformidling blir direkte feil?

– Det er et delt ansvar. Forskningsformidling er en ytterst krevende øvelse. Jo mindre plass journalisten har til rådighet, desto vanskeligere er det. Mange forskningsfunn er i tillegg nesten umulige å formidle edruelig; prøver man på det, blir det fort drepande kjedelig. Dersom journalisten forsøker å gjøre det interessant, kutter han så mange hjørner at formidlingen risikerer å bli direkte feil.

Men det er også et problem at forskere overselger resultatene sine. Det er ikke tall på hvor mange ganger ulike medisinske gåter er løst, det være seg kreft, alzheimer eller schizofreni. Hadde vi kunnet stole på det forskerne sier og hva avisene skriver, hadde disse problemene vært gårdsdagens. Slik er det jo ikke.

– Som forskningsjournalist er det lett å føle seg som en nyttig idiot for forskernes resultater. Forskeren vet noe som jeg ikke vet, det er vanskelig å være kritisk. Hva bør være journalistens ABC i møte med forskeren?

– Å stille spørsmål som setter forskerens funn i perspektiv vil være interessant. Helt konkret: Er de på tvers av eller på linje med annen forskning? Hvis funnene er på linje med, hvorfor er det da interessant? Hvis det er på tvers av, hvordan kan man stole på at dette enkeltfunnet ikke er en tilfeldighet? Kan du være sikker på at funnet ditt gjelder under alle omstendigheter og for alle aldersgrupper? Å få svar på denne typen spørsmål er ofte langt mer leseverdige enn «forskning viser at...»-formuleringer.

– Hva med forskerne? Er de gode nok til selv å etterprøve vitenskapelige funn og sannheter?

– Nei, vi har for liten tid til dette selv om det bør være en plikt at forskere ser hverandre i kortene. Mange etablerte sannheter tas for gitt og undersøkes ikke på nytt. Et eksempel: Noen stipendiater her på Senter for rus- og avhengighetsforskning (SERAF) har i det siste sett på det som kalles amfetaminutløst psykose. Det har vært en vedtatt sannhet i lærebøker at alle blir psykotiske hvis du bare gir dem nok amfetamin. Sannheten er basert på noen eksperimentelle undersøkelser utført i USA på 60-tallet hvor man fikk lov til å gi folk amfetamin til de ble psykotiske. Vi gikk tilbake og leste de første artiklene. I en fotnote stod det at ikke alle gjennomførte forsøket fordi amfetaminen påvirket hjerterytmen deres. Alle ble altså ikke psykotiske. Her er det flere forklaringer. Denne typen tatt for gitte sannheter er det trolig altfor mange av der ute.

– En av de siste setningene i boken din går som følger: «...forskningsformidling er altså noe du [forskeren] og journalisten skal få til sammen.» Jeg reagerer på setningen. Jeg leser den som nettopp en «nyttig idiot for forskeren»-setning. Men det er ikke det du mener?

– Nei. Jeg står på at man har en felles oppgave, men av og til tror jeg journalisten kan oppleve å bli utnyttet av forskeren. Da gjør ikke journalisten jobben sin. Forskere vet at de lettere fanger interesse ved å overselge forskningsresultater. Da «hjelper» det med en journalist som lytter ukritisk til det forskeren sier. Men god journalistikk blir det ikke. Et eksempel: En forsker sier til deg at cannabisrøykere har dobbelt så stor risiko for å bli psykotiske som befolkningen ellers. Det høres mye ut og er for så vidt riktig. Men riktig i forhold til hva? Ser man på de rene tallene, får man et annet bilde: I befolkningen som helhet vil 10 av 1000 mennesker oppleve psykose. Blant cannabisbrukere vil 20 av 1000 oppleve det samme. Det er unektelig en annen virkelighetsbeskrivelse enn «doblet risiko», selv om det er riktig at 20 er det dobbelte av 10. Dette fenomenet kalles «relativ risiko» og brukes mye når forskere skal formidle funn. En annen dimensjon her er at forskere nærmest blir bedt om å overselge resultatene sine.

– Hvordan da?

– Om lag 50 prosent av dagens forskningsfunn lar seg verken reprodusere eller blir forsøkt reprodusert. Det er vanskelig å få midler til forskningsprosjekter som prøver å verifisere andres funn. Selv om problemet med reproduserbarhet er anerkjent, gjøres det lite med det. EUs forskningsmantra er «high risk – high gain». Det er de spektakulære prosjektene som kan gi sensasjonelle funn, som får penger. At forskerne

overselger resultatene, blir en konsekvens av dette regimet. Vi vet også at det er langt vanskeligere å få publisert negative enn positive funn, noe som i seg selv er svært problematisk. Dette påvirkes også forskere av.

– Det du sier, høres forstemmende ut. Forskning er en kjempeindustri med flere i feltet enn noen gang. Men grunnfjellet forskningen står på, høres vaklevorent ut. Har forskningen i for stor grad latt seg påvirke av en mediediskurs hvor det sensasjonelle går foran etterprøvbarhet og sannhet?

– Det er flere aspekter ved dette som jeg berører i boka. Man tenker gjerne på framgangen i forskningsverdenen som en lineær og temmelig bratt kurve som peker én vei. Sannheten er nok at framgangen ser større ut enn den egentlig er. Kurven er ikke så bratt. Man vet for lite om de forskningsfunnene som gjøres, er reelle eller tilfeldige. Jeg tror det er noen alvorlige utfordringer i dagens forskning som må tas tak i. Det er ikke nødvendigvis bare av det gode at mengden av forskning øker. Mye tyder på at vi får for lite igjen sett i forhold til midlene som brukes. Samtidig må man anerkjenne forskningen for alle framskrittene den historisk sett har bidratt til og som er utvetydig positive.

– Dette intervjuet hadde fortjent flere sider, men vi har bare to til rådighet. Vi bør så vidt innom den vitenskapelige artikkelen som jo er formatet vitenskapelige funn publiseres i. En drepende kjedelig sjanger, synes lekfolk – må den være slik?

– Mange studenter og doktorgradskandidater stiller det samme spørsmålet. Det korte svaret er at formatet og rammen er lagt, sjangeren har en lang tradisjon. Men innenfor denne språklige rammen har vi store muligheter til å være kreative og velge ulike veier. Der er vi altfor dårlige, usikre og forsiktige. Vi er for glade i det som framstår som vitenskapelige formuleringer. «Cut the crap, skriv tingene slik de er», sier jeg til meg selv. Noen ganger får jeg det til, men for ofte tar jeg meg i å bruke det typiske kansellispråket.

Hvorfor NÅ?

- Psykiater og professor Jørgen C. Bramness er aktuell med boken *Hva jeg snakker om når jeg snakker om forskning*, utgitt på Universitetsforlaget.
- I boken tar han blant annet et oppgjør både med journalisters evne til å formidle forskning og forskeres trang til å overselge forskningen sin.
- Bramness er leder ved Senter for rus- og avhengighetsforskning (SERAF) ved Universitetet i Oslo.

TEKST

Per Olav Solberg, redaksjonssjef